

Пам'ятки археології під час війни: польовий досвід та юридичний аспект (на прикладі робіт МАЕ у м. Києві та Київській області у 2022 р.)

Алла Буйських

Член-кореспондент НАН України, Інститут археології НАН України, пр. Володимира Івасюка 12, Київ 04210, Україна, e-mail: abujskikh@ukr.net, ORCID: 000-0001-7233-1288.

Всеволод Івакін

канд. істор. наук, Інститут археології НАН України, пр. Володимира Івасюка 12, Київ 04210, Україна, e-mail: wkniaz16@ukr.net, ORCID: 0000-0002-0074-1963.

Павло Шидловський

Канд. істор. наук, доцент, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська 60, Київ 01033, Україна, e-mail: prehist@knu.ua, ORCID: 0000-0001-6771-812X.

Іван Зоценко

Молодший науковий співробітник, Інститут археології НАН України, пр. Володимира Івасюка 12, Київ 04210, Україна, e-mail: zotsenkoi@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8517-7101.

Питання фіксації збитків завданих пам'яткам культурної спадщини внаслідок неспровокованої агресії РФ є надзвичайно актуальним. Процес моніторингу руйнацій об'єктів відбувається як на державному рівні, так і завдяки діяльності громадянських ініціатив. Однак, на сучасному етапі, аналіз втрат обмежується переважно об'єктами архітектури, монументального мистецтва та релігійними спорудами. Натомість, фіксація руйнувань об'єктів археологічної спадщини, в силу певних особливостей, зустрічає значні труднощі. Така ситуація пов'язана з непрямою наявністю самих археологічних об'єктів, виявлення яких є можливим внаслідок суттєвих ландшафтних перетворень. Серед основних чинників, що ускладнюють фіксацію втрат археологічних пам'яток слід назвати: проблеми пов'язані з обліком об'єктів археології, питання обмеженості віддаленого та безпосереднього доступу до об'єктів на деокупованих та прифронтових територіях, безпосередні ризики життю та здоров'ю при проведенні польових досліджень.

З метою вирішення проблем у сфері документування збитків археологічній спадщині, представниками низки вітчизняних наукових, освітніх та музейних інституцій створена міжгалузєва Група моніторингу археологічних ландшафтів, завданням якої є фіксація втрат на археологічних об'єктах. Наразі, робота групи проводиться на територіях Київської та Чернігівської областей в рамках проекту Німецького археологічного інституту (DAI) за програмою 'Ukrainian Archaeological Heritage, threatened by war: saving and protection'. Одним з висновків, отриманих в процесі роботи групи стало розуміння необхідності саме польових досліджень зруйнованих ділянок ландшафтів, з огляду на обмежене застосування дистанційних методів дослідження пам'яток та необхідність створення пам'яткоохоронної документації, яка передбачає культурно-хронологічну атрибуцію об'єктів.

У статті наводиться короткий підсумок роботи групи в Київській області та аналізується відповідність моніторингової діяльності міжнародним стандартам. Одним з висновків пропонованого дослідження є твердження про необхідність довготривалої державної програми по складанню археологічного кадастру України. Кризовий стан у системі обліку археологічної спадщини та наявна необхідність фіксації збитків у сфері археології в час війни дозволяє по-новому перезапустити систему реєстрації пам'яток на сучасному рівні та з використанням зарубіжного досвіду.

Ключові слова: культурна спадщина, археологічний моніторинг, фіксація збитків, війна, археологічний ландшафт, облік пам'яток.

Українське суспільство зараз переживає один із найскладніших моментів свого історичного розвитку. Жорстока неспровокована агресія російської федерації на мирні міста і села стала причиною численних людських жертв, вимушеного переміщення багатьох людей, значних економічних збитків, пошкодження інфраструктури та комунікацій.

У час війни культурна спадщина стала одним із найуразливіших сегментів суспільного буття. Мета путінської агресії в Україні полягає не лише у захопленні нашої території та підкоренні людей, однак у знищенні української ідентичності, історії та суспільної пам'яті. У цих умовах об'єкти культурної спадщини стають особливо цінними мішенями для ворога. Разом з тим, наслідки бойових дій виявляються особливо нищівними для об'єктів археологічної спадщини (Теліженко 2020), з огляду на невідновлюваність археологічних пам'яток, нерозривний зв'язок цих об'єктів з ландшафтом та екологічним середовищем, загальнолюдським характером інформації, що може бути отримана при дослідженні (Ivakin, Shydlovskiy 2022).

Серед значних викликів для української археології слід назвати використання території, на якій знаходяться археологічні пам'ятки для облаштування воєнних об'єктів, незаконні розкопки на окупованих територіях, розграбування зібрань регіональних музеїв та збільшення незаконного обігу та продажу археологічних предметів. Під час російського нападу та окупації частини території України особливо активізувалась діяльність злочинних груп, метою яких є незаконне отримання археологічних

предметів з наступним продажом та наповненням приватних колекцій як в Україні, так і за кордоном (Hardy 2022).

Зрозуміло, що найбільш значимі, домінуючі утворення історичного ландшафту зазнають найбільшої шкоди з огляду на активне використання зручних локацій для будівництва сучасних вогневих та захисних пунктів. Однак моніторинг стану об'єктів археологічної спадщини зустрічає певні труднощі у зв'язку з тим, що значна кількість пам'яток — поселення, стоянки, ґрунтові могильники — існують у “непроявленому стані”, тож визначення ступеню пошкоджень вимагає проведення спеціальних досліджень. Саме через це переважна більшість археологічних об'єктів не занесена до переліків пам'яток культурної спадщини, а до територій, на яких вони розташовані, не застосовується необхідний комплекс пам'яткоохоронних заходів. Специфіка археологічних пам'яток полягає в тому, що їхнє виявлення часто безпосередньо пов'язане з подіями катастрофічного характеру, в даному випадку — руйнуванням ландшафтів унаслідок воєнних дій (Shydlovskiy, Telizhenko, Ivakin 2022).

Охорона археологічної спадщини перебуває у стані кризи через низку факторів, однак основним є відсутність облікової документації на переважну більшість об'єктів археології, що не надає цим територіям статусу пам'яток. Також відсутня сучасна цифрова верифікована база вже облікованих об'єктів, що ускладнює роботу з ними. Такий стан створює додаткові проблеми для доступу до археологічних територій під час моніторингу та зменшує кількість втрат, завданих загарбниками, на офіційному рівні.

З огляду на вищезазначене, в Інституті археології НАН України створено спеціалізовану *Моніторингову археологічну експедицію* (далі МАЕ). У серпні 2022 р. почав діяти 5-місячний дослідницький пілотний проект Інституту археології НАН України (керівник — член-кореспондент НАН України Алла Буйських) за фінансової підтримки Німецького археологічного інституту: “Ukrainian Archaeological Heritage, threatened by War: saving and protection / Українська археологічна спадщина, постраждала під час війни: порятунок та захист” (Буйських, Івакін 2022). Полігоном для пілотного проекту були спеціально обрані Київська та Чернігівська області. Згадані регіони перебували під частковою тимчасовою окупацією та являли собою поле активних бойових дій, внаслідок чого зазнали значних ландшафтних руйнацій. Київська та Чернігівська області являються територіальним ядром формування Української державності, географічною основою українських земель Давньої Русі, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої та Гетьманщини. Археологічні пам'ятки Миколаївської області, значна територія якої входила до складу Ольвійського полісу, підкреслюють зв'язок культури давнього населення України з загальноєвропейською античною ойкуменою. Проектом передбачено обстеження низки відомих археологічних пам'яток у населених пунктах Київської (Київ, Білгородка, Бородянка, Вишгород), Чернігівської (Чернігів, Остер, Седнів, Щестовиця) та Миколаївської (Ольвія та її хора) областей.

Необхідність фіксації руйнувань археологічних пам'яток в результаті агресії РФ стала платформою для співробітництва у па-

м'яткоохоронній сфері низки вітчизняних наукових інституцій та громадських організацій, які опікуються збереженням археологічної спадщини України. На сьогодні вже створена *міжгалузева робоча група Archaeological Landscapes Monitoring Group (ALMG)*, метою діяльності якої є виявлення, фіксація та дослідженням зруйнованих внаслідок військових дій археологічних об'єктів та територій та формування відповідної бази даних. До її складу увійшли фахівці, археологи та пам'яткоохоронці, з таких організацій та громадських об'єднань: *Інститут археології Національної академії наук України, Український державний інститут культурної спадщини Міністерства культури та інформаційної політики* (далі — МКІП), *Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Національний музей історії України, Національний заповідник «Киево-Печерська лавра», Вишгородський історико-культурний заповідник, ГО «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури», ГО «Центр палеоетнологічних досліджень», ГО «Центр середньовічних досліджень імені Гліба Івакіна», ГО «Спілка археологів України»* і багато інших (Шидловський, Івакін, Іванова 2022).

У зв'язку з тим, що як за міжнародними конвенціями, так і за вітчизняним законодавством, охорона культурної спадщини покладається на державу та Центральний орган виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, основним координатором, замовником та реалізатором програм по моніторингу руйнації археологічної спадщини виступає МКІП України, разом із структурними підрозділами — Департаментом культурної спадщини (да-

лі ДКС, у сфері ведення обліку, паспортизації, документального супроводу та оцінки шкоди та збитків, завданих воєнними діями) та Українським державним інститутом культурної спадщини (далі — УДІКС, у сфері натурного дослідження стану пам'яток археології, встановленням масштабів руйнації пам'яток). На сьогодні вже укладений меморандум про співробітництво між Інститутом археології НАН України та Українським державним інститутом культурної спадщини МКІП. УДІКС координує діяльність міжгалузевої групи та сприяє встановленню співробітництва між археологами та представниками ЗСУ, ТРО та силових структур України.

За час роботи експедиції проведено успішні робочі зустрічі з керівництвом обласних управлінь культури — Дмитром Гончаренком (Київська обласна державна адміністрація) та Людмилою Замай (Чернігівська обласна державна адміністрація), досягнуто необхідну домовленість про максимальне сприяння роботі МАЕ в регіонах, наразі укладаються довгострокові меморандуми про співробітництво в галузі охорони археологічної спадщини. Активну участь у археологічному моніторингу бере Київська обласна організація ГО «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури» (Іван Биков).

Для орієнтовного підрахунку кількості та вартості потенційно постраждалих пам'яток археології згідно Державного реєстру нерухомих пам'яток України станом на 30.10.2022 р., була використана узагальнена інформація, що перебуває у відкритому доступі (зокрема, в мережі Інтернет) про населені пункти в Київській та Чернігів-

ських областях (<https://mkip.gov.ua/content/derzhavniy-reestr-neruhomih-pamyatok-ukraini.html>).

Нижче ми надаємо попередній перелік науково-дослідних робіт МАЕ / ALMG, проведених протягом 2022 р. у м. Києві та Київській області (Буйських, Зоценко, Шидловський 2022).

Київ. Сучасний стан справ із обліком археологічної спадщини м. Києва ґрунтується на нормативно-правових актах радянських часів та періоду незалежності України. Станом на 01.11.2022 р., Перелік об'єктів культурної спадщини м. Києва нараховує лише 73 об'єкти археологічної спадщини. Із них до Державного реєстру нерухомих пам'яток України занесено 25 пам'яток археології за категорією національного значення та 3 пам'ятки археології за категорією місцевого значення. Ще 32 об'єкти, узятих на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності Законом України «Про охорону культурної спадщини» від 08.06.2000 р. № 1805-III, а саме — рішеннями виконавчого комітету Київської міської ради народних депутатів від 27.01.1970 р. № 159, 17.11.1987 № 1112 та від 10.10.1988 р. №976, має статус пам'яток місцевого значення до вирішення питання про їх включення (невключення) до Державного реєстру нерухомих пам'яток України (всі старі пам'ятки формально включені до Реєстру — тільки є необхідність поновлення документації). 14 об'єктів археологічної спадщини є щойно виявленими.

Низка археологічних об'єктів розташовуються в центральному історичному ареалі м. Києва (Центральний історичний ареал

м. Києва, межі якого затверджено в складі Генерального плану рішенням Київської міської ради від 28.03.2002 р. № 370/1804, та відповідно до наказу Міністерства культури та інформаційної політики України від 02.08.2021 р. № 599 затверджені межі та режими використання території історичних ареалів міста Києва, визначені науково-проектною документацією «Збереження та охорона історико-культурної спадщини. Історико-архітектурний опорний план м. Києва»).

Під час проведення археомоніторингу у 2022 р. на території столиці оглянуто 117 об'єктів археології (рис. 1). Серед них

є одношарові, багатошарові пам'ятки та місця розташування історичних населених пунктів XVI–XIX ст. Більшість обстежених об'єктів знаходяться в зоні сучасної забудови, через що оцінити сучасний стан пам'яток та площу збережених культурних на шарувань — неможливо. Також слід зазначити велику кількість територій, на які МАЕ не отримали доступу (заміновані території (рис. 2), території зайняті військовими, території приватних садиб та підприємств).

Археомоніторингові дослідження розпочалися ще під час активних бойових дій навколо столиці. На території Києва бійцями бригади Сил територіальної оборони

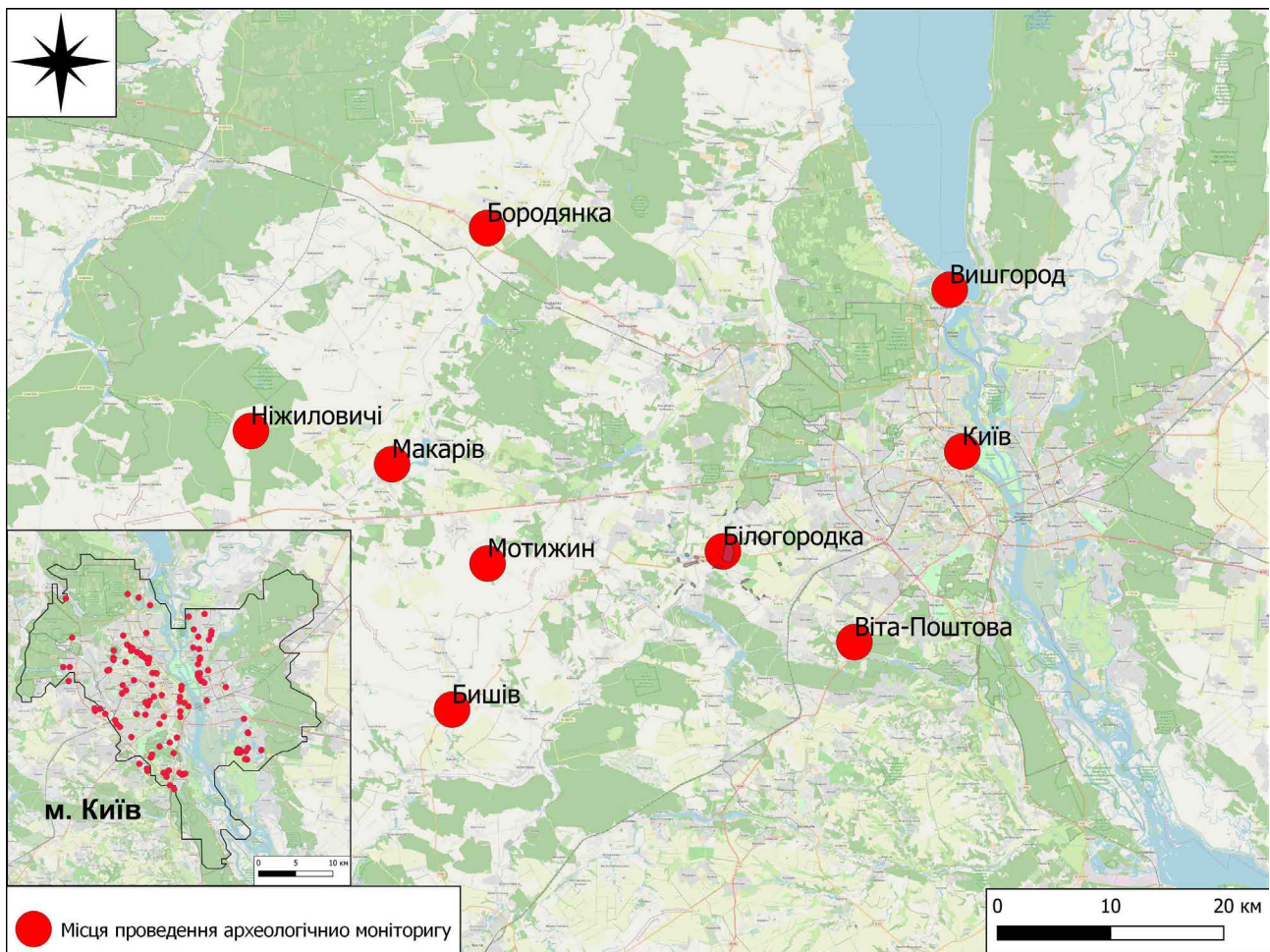

Рис. 1. Карта потенційно постраждалих пам'яток археології у Київській області та локації археомоніторингу 2022 р.

Fig. 1. Map of potentially damaged archaeological sites in Kyiv region and locations of archaeomonitoring in 2022.

України виявлена пам'ятка археології, яку археолог (на даний момент — військовий) А. Оленич визначив як раніше невідоме поселення софіївського типу трипільської культури (рис. 3). Археологічні матеріали та польова документація були передані співробітнику відділу археології Києва Інституту археології НАН України І. Зоценко.

Навесні бійцями бригади Сил територіальної оборони України під час оборонних земляних робіт на території столиці виявлено давнє людське поховання. Скоріше за

Рис. 2. Заборона та обмеження доступу — одна з перешкод для проведення археологічного моніторингу.

Fig. 2. Prohibition and restriction of access is one of the obstacles to conducting archaeological monitoring.

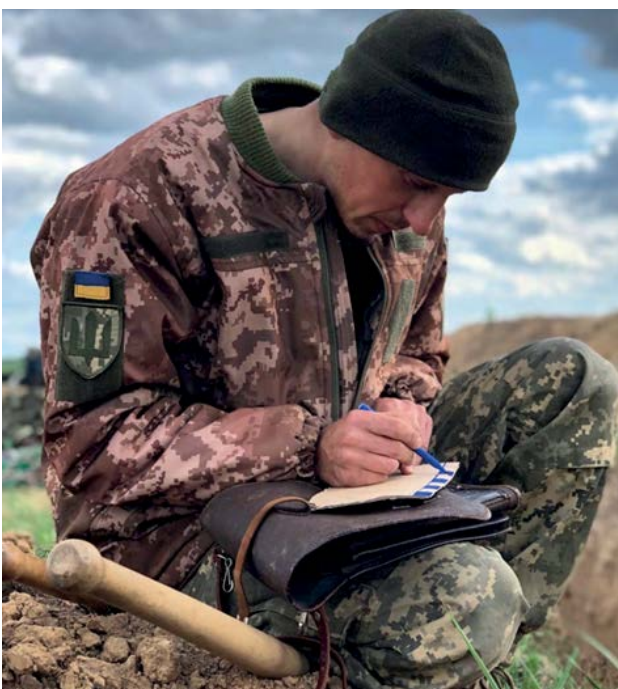

Рис. 3. Фіксація решток поселення софіївського типу трипільської культури в ході спорудження захисних споруд (Андрій Оленич).

Fig. 3. Fixation of the Sofiivka type settlement of the Trypillia culture during the construction of defensive structures (Andriy Olenych).

все, поховальний комплекс відноситься до цвинтаря церкви Апостолів Петра і Павла на Куренівці. Дерев'яний храм у давньому передмісті Києва, було споруджено у середині XVIII ст. коштом київського міщанина Кіндрата Бушука. У 1903–1905 рр. за проектом архітектора Миколи Казанського зведений новий мурований Петропавлівський храм з дзвіницею, які були знесені радянською владою у липні 1987 р.

На восьми з обстежених об'єктів зафіксовані наслідки земляних робіт, проведених внаслідок спорудження військово-інженерної інфраструктури (рис. 4).

Плоське — історична місцевість у Подільському районі у Києві. Орієнтовно простягається між вулицями Нижній Вал, Кирилівською, Заводською і Київською гаванню. Поселення із заходу обмежувалося стрімкими схилами Кирилівських висот, із сходу обмежувалося Дніпровською заплавою. У 1539 р. згадується як село Плоське, чий землі у XVII ст. були поділені між Кирилівським монастирем і кафедрою католицькою єпископа. З 1787 р. — у державному володінні. Наприкінці XVIII ст., після впорядкування русла р. Глибочиці (Канави), прилеглі до неї квартали Плоського згадуються як Заканав'я. Стара забудова і планування Плоського були знищені під час пожежі у 1811 р. В процесі реконструкції Подолу в 1810-30 рр. Плоське було поглинуте ним і як самостійне поселення припинило існувати (Кудрицький 1995). Об'єкт розташовується в центральному історичному ареалі м. Києва.

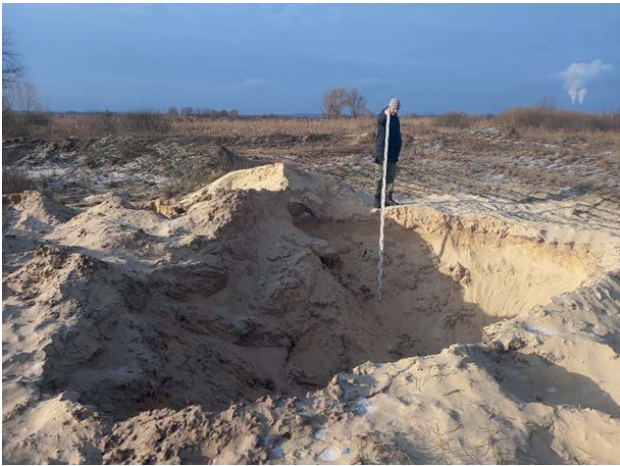
Територія Видубицького монастиря. Пам'ятка розташовується на терасі схід-

ного схилу ур. Видубичі. Із заходу обмежена заплавою Дніпра, із сходу — стрімкими схилами Київських гір. Будівництво монастиря розпочалось у другій половині XI ст. князем Всеволодом, сином Ярослава Мудрого, поблизу його замиської резиденції — Красного двору. Вперше монастир згадується в Повісті минулих літ під 1070 р. Спочатку називався за іменем фундатора — Всеволода, згодом — за місцевістю — Видубицьким. Сучасний ансамбль Видубицького монастиря сформувався з середини XVIII ст.

«Культурний шар урочища Видубичі IX–XIII ст., XII–XVII ст.» є пам'яткою археології № 260007-Н (Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 928). Пам'ятка розташовується в центральному історичному ареалі м. Києва.

Гора Юрковиця. Юрковиця уявляє собою мис високого правобережного дніпровського плато, розташованого у північній частині Києва, на захід від Подолу. Ще одна назва гори — Лиса (відомо, що в Києві є декілька узвиш з такою назвою, наприклад, Лиса гора в долині ріки Либеді, на якій в XIX ст. було розташовано Лисогорський форт Київської фортеці). На східному схилі г. Юрковиця, розташовується рештки фортифікаційної споруди XIX ст., яка входила до комплексу укріплень Київської фортеці. Київська фортеця — історико-архітектурна пам'ятка. Комплекс фортечних споруд XVIII-XIX ст., розміщений на пагорбах високого правого берега Дніпра, обмежених з півночі Кловським яром, з півдня і заходу — схилами долини р. Либідь. Складається з кількох земляних укріплень (цитаделі, Звіринецького, Васильківського, Гос-

Рис. 4. Пошкодження археологічних шарів війсьними об'єктами в Київській області.

Fig. 4. Damage to archaeological layers by military objects in the Kyiv region.

пітального, Лисогірського) і низки споруд, що призначалися для військових казарм, виробництва та зберігання зброї, амуніції тощо.

«Городище і могильник IX–XIII ст.» є пам'яткою археології № 260029-Н (Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 928) розташовується в Центральному історичному ареалі столиці.

Кирилівський монастир. Кирилівська обитель розташовувалася на північній околиці стародавнього Києва. Являє собою мис високого правобережного дніпровського плато. Із півночі та півдня — обмежене широкими ярами, із сходу — ділянкою заплави Дніпра. Традиційно першою згадкою про Кирилівську обитель вважають 1171 р. Ще у першій половині XII ст., тут вже існував печерний комплекс. Новий етап в історії монастиря починається у XVII ст. яке ознаменувалося початком національного та культурного піднесення в Україні, появою нової політичної сили — запорозьких козаків. Козацький рух сприяв відновленню численних православних монастирів, серед яких був і Кирилівський. Найвищого розквіту Кирилівський монастир досягнув за ігумена Інокентія Монастирського наприкінці XVII ст. Після пожежі 1734 р. в монастирі здійснювалися ремонтно-будівельні роботи під керівництвом архітектора Івана Григоровича-Барського (Івакін, Баранов, Зоценко та ін. 2018, с. 15).

Пам'ятка археології «Комплекс печерного монастиря у садибі Кирилівської церкви» — щойно виявлений об'єкт культурної спадщини за видом «археологія», наказ Головного управління охорони культурної

спадщини Київської міської державної адміністрації від 05.02.2009 р. № 10/10-09. Пам'ятка розташовується в центральному історичному ареалі столиці.

Ур. Бабин Яр — урочище (парк) на північно-західній околиці Києва. Простягається від Кирилівської вулиці в напрямку вулиці Юрія Ілленка між Кирилівською церквою і вулицею Олени Теліги. У західній частині урочища, в верхів'ях яру вздовж вулиці Дорогожицької у 1928 р. Ю. Захарук відкрив поселення пізнього етапу трипільської культури (Коршак 1930, с. 57-66). Об'єкт розташовується в центральному історичному ареалі столиці.

Низка археологічних об'єктів розташована в історичній місцевості **Бортничі** (Дарницький р-н). До 1988 р. Бортничі входили до Бориспільського району Київської області у статусі селища міського типу, поки не були включені до складу території Києва (Кудрицький 1995, с. 165). На території Бортничів неодноразово проходили археологічні дослідження та виявлено комплекс об'єктів археології різних культурно-хронологічних періодів (Амбургер, Білановська 1956). Протягом 2011–2014 рр. розвідками В. Козюби, на піщаних дюнах, що розташовуються на захід від вул. Левадної відкрито вісім багаточарових поселень (зафіксовані культурні нашарування доби бронзи, раннього залізного віку, XIV ст., XVII–XVIII ст.) (Козюба 2014, с. 72-74). На жаль, об'єкти не взяті на державний облік. Сьогодні співробітниками МАЕ розробляється відповідна облікова документація.

Пуща-Водиця — історична місцевість у північно-західній частині Києва, в межах

Оболонського району. Її територія покрита лісом, який довгий час (XVI–XVIII ст.) був предметом суперечок Київських Межигірського і Братського монастирів. У 1793 р. Сенат Російської імперії передав місцевість у власність міста. В XVI—XVIII ст. ці землі перебували у володінні київських міщан (Кудрицький 1981, с. 251). Відтоді північно-західну околицю Києва іменують Пуща-Водицею. Історичний населений пункт розташовувався в північній частині сучасного населеного пункту, вздовж правого берега р. Котурка. Нажаль, об'єкт не взятий на державний облік.

Берковці — історична місцевість, селище, колишній хутір у Святошинському та Подільському районах міста Києва. Розташована вздовж вулиць Берковецької, Газопровідної, Синьоозерної та Стеценка. Межує з місцевостями Виноградар, Нивки, Новобіличі, Веселий майдан та Пуща-Водицьким лісом. Об'єкт не взятий на державний облік.

Окрім цього, на території парку «Перемога» (парк в Дніпровському районі Києва, присвячений перемозі народів світу у німецько-радянській війні) було зафіксовано рештки редути XIX ст. Вони являють собою земляні вали і рів. Висота валів коливається від 0,7 до 2,2 м. Укріплення збереглися на довжину близько 350 м. Ця фортифікаційна споруда фігурує на топографічних картах кінця XIX ст., зокрема на Топографічній карті Шуберта 1868 р.). Об'єкт пропонується до занесення до переліку нововиявлених пам'яток.

Київська область. Співробітниками МАЕ обстежено ряд археологічних об'єктів в на-

ступних населених пунктах: с. Віта-Поштова, с.м.т. Макарів, с. Білогородка, с.м.т. Бишів, м. Вишгород, с.м.т. Бородянка, с. Мотижин, с. Ніжиловичі об'єктів.

На дев'яти з обстежених об'єктів зафіксовані наслідки земляних робіт, проведених внаслідок ракетних чи артилерійських обстрілів та спорудження військово-інженерної інфраструктури.

Віта-Поштова. Влітку науково-рятивні археологічні роботи були проведені на території с. Віта-Поштова Фастівського р-ну Київської обл. (рис. 5). «Городище і селище» в с. Віта Поштова має статус археологічної пам'ятки, занесеної до переліку затвердженого Рішенням Київської обласної ради від 19.06.2003 р. № 099-08-XXIV «Про заходи щодо охорони археологічних пам'яток, що знаходяться на території Київської області» під № 981.

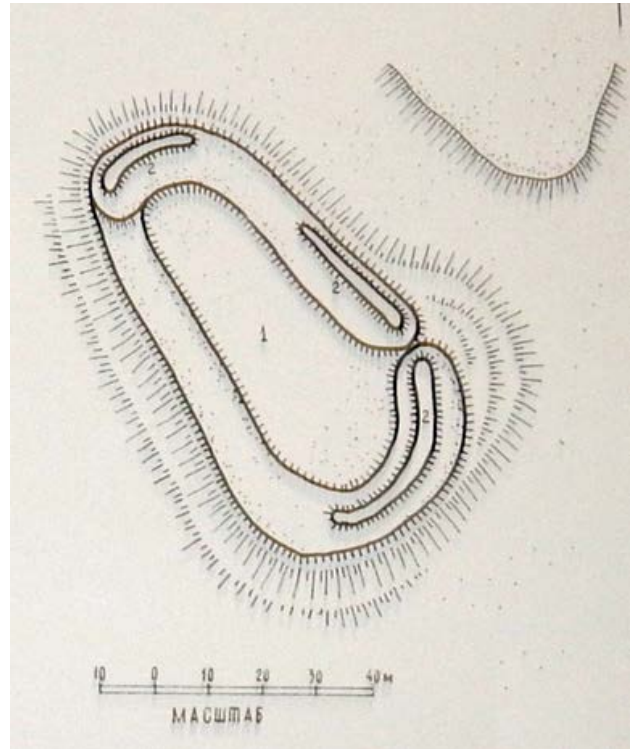
Дослідження були викликані зверненням військових структур задля здійснення нового етапів музеєфікації ДВС (довготривалої вогневої споруди) № 179 (проведених Міжнародною асоціацією дослідників фортифікації «Цитадель»).

Попри незначний обсяг та вимушено високі темпи проведення робіт — поточнено влаштування оборонних споруд городища, досліджено п'ять об'єктів давньоруського часу та два об'єкти часів Другої світової війни, зібрана репрезентативна колекція археологічного матеріалу. Важливими постають фіксація на пам'ятці не лише матеріалу ранньої залізної доби (середини I тис. до н. е.), а й виділення горизонту, що передував створенню тут фортеці часів

Рис. 5. Вита-Поштова. Археологічні дослідження. Робочий момент (Ігор Готун, Віталій Лавров, Микита Шкерета).

Fig. 5. Vita-Poshtova. Archaeological research. Working moment (Ihor Hotun, Vitalii Lavrov, Mykyta Shkereta).

Київської Русі з матеріалами I тис. н. е. (?), яких не було виділено під час попередніх робіт.

С.м.т. Макарів (Бучанський район). Макарів — селище міського типу Бучанського району Київської області, центр Макарівської селищної громади, розташований на березі р. Здвиж. «Городище і селище» в с.м.т. Макарів має статус археологічної пам'ятки, занесеної до переліку затвердженого Рішенням Київської обласної ради від 19.06.2003 р. № 099-08-XXIV «Про заходи щодо охорони археологічних па-

м'яток, що знаходяться на території Київської області» під № 1052. Городище знаходиться на території міста. Займає мис лівого берега р. Здвиж, що височіє над заплавою річки на 5–6 м. У XVI ст. на городищі споруджено замок, який проіснував до XVIII ст. На майданчику городища розташовуються приватні садиби та споруда Макарівського історико-краєзнавчого музею.

Середньовічне городище, основний об'єкт обстеження, розташовується на лівому березі р. Здвиж, має округлу форму, розміри 110×140 м. З напільної, північної

та північно-західної, сторони захищене глибоким ровом (через який прокладено сучасний мостовий перехід), а з інших сторін — стрімкими схилами до долини р. Здвиж. Під час обстеження, у західній частині майданчика городища зафіксовано воронку від влучання РСЗО «Град» (рис. 6).

На території селища зібрано підйомний археологічний матеріал XII–XIII ст., а також XVIII ст. Зафіксоване поширення культурного шару на території розмірами 58×100 м. Пропонується розроблення сучасної облікової документації на пам'ятку.

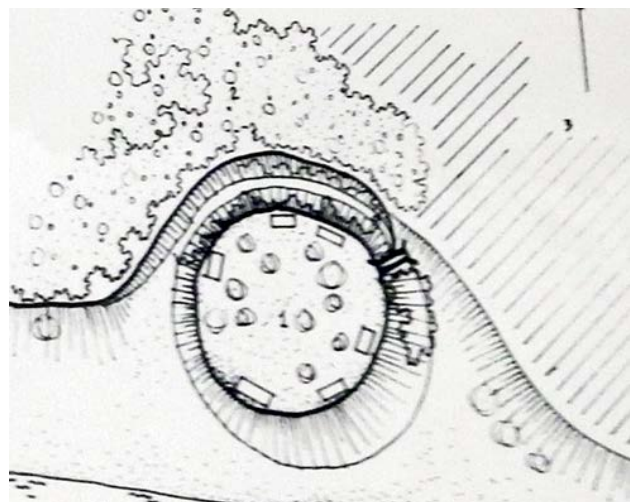
Білогородка — село у Бучанському районі Київської області, центр Білогородської сільської громади, до складу якого входить десять сіл. Розташоване на правому березі річки Ірпінь, за 22 км від Києва, з яким сполучається автошляхом, і за 8 км від пасажирського залізничного зупинного пункту Тарасівка. Територія сучасної Білогородки неодноразово досліджувалася археологами. На території населеного пункту розташовуються 28 об'єктів археології. В селі виявлено залишки пізньотрипільського поселення (III тис. до н. е.), могильник епохи бронзи (II—I тис. до н. е.), фрагменти посуду зарубинецької культури (II ст. до н. е. — II ст. н. е.). У VII—IX ст. тут існувало слов'янське поселення, де згодом виникло давньоруське місто Білгород.

Пошкодження культурних нашарувань були зафіксовані на двох об'єктах археології: «Городище літописного міста Білгорода і могильник» (№100011-Н, Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. № 928) та поселення XII ст. «Поселення в ур. Дот» (№ 975 згідно Рішення Київської

Обласної Ради від 19.05.2003 р. № 099-08-XXIV). Одне з пошкоджень зафіксованих на пам'ятці — воронка утворена внаслідок артилерійського обстрілу.

Бишів — село у Фастівському районі Київської області, центр Бишівської сільської громади. Розташоване за 25 км від смт Макарів. Серед історичних населених пунктів Київської області с. Бишів в археологічному відношенні в порівнянні з іншими історичними місцями на даний момент залишається малодослідженим. «Городище» в с. Бишів має статус археологічної пам'ятки, занесеної до затвердженого Рішенням Київської обласної ради від 19.06.2003 р. № 099-08-XXIV «Про заходи щодо охорони археологічних пам'яток, що знаходяться на території Київської області» під № 1058.

Під час проведення обстеження на території городища пошкоджень культурних нашарувань не виявлено, хоча центр села сильно постраждав від ракетного обстрілу. В ході моніторингу до учасників експедиції звернулися місцеві мешканці, які повідомили про виявлення людських кісток на території приватної ділянки за адресою вул. Київська, 4. При огляді ділянки з'ясувалося, що під час прокладання інженерної траншеї для каналізації, будівельники пошкодили поховання давньоруського часу. Мешканці садиби передали учасникам експедиції артефакти та антропологічні рештки, які були знайдені ними під час вищезазначених робіт. Після проведення зачистки стінки траншеї, були розчищені рештки поховання. В анатомічному порядку вдалося зафіксувати лише нижні кінцівки. Під час археологічних робіт вдалося зібрати невелику, але цікаву колекцію

Рис. 6. Макарів. Фіксація ураження археологічного шару в результаті обстрілу БМ ГРАД. Директор Макарівського історико-краєзнавчого музею Віталій Гедзь зі знешкодженим снарядом.

Fig. 6. Makariv. Fixation of damage to the archaeological layer as a result of shelling of BM GRAD. Director of the Makariv Historical and Local History Museum, Vitaly Gedz, with a defused shell.

археологічного матеріалу. Окрім дрібних фрагментів керамічного посуду, у заповненні поховання були виявлені п'ять дротяних скроневих кілець з кольорового металу

та полусферичний перстень також з кольорового металу (рис. 7). Враховуючи географічну локалізацію поховання (500 м від городища) та датування матеріалу, ми

Рис. 7. Бишів. Середньовічний поховальний комплекс. Інвентар.

Fig. 7. Byshiv. Medieval burial assemblage. Inventory.

можемо обережно припустити, що нами виявлений міський некрополь давньоруського часу.

Місто Вишгород — адміністративний центр Вишгородського району Київської області. Вишгород розташований на північному краю Київського плато, яке є частиною Придніпровської височини. Його історична частина знаходиться на крутому правому березі Дніпра, а нині Київського водосховища, на пагорбі, що найбільшою мірою виступає в долину Дніпра. Разом із Київськими горами він замикає величезний 15-кілометровий амфітеатр дніпровської долини, обмежений високим схилом правого берега, що плавною дугою протягнувся від Вишгородської гори до Старокиївської. Вишгород належить до найстародавніших міст Київської Русі — вперше місто згадується у літописах під 946 р. У X ст. Вишгород набуває особливого значення. Перші київські князі — Ольга, Володимир, Ярослав — володіли Вишгородом в якості особистого домену. Розташоване на високому пагорбі місто було добре укріпленою фортецею. Гончарний центр у Вишгороді займав більшу частину міського посаду X–XIII ст.

Пошкодження культурних нашарувань були зафіксовані на території давньоруського міста — на пам'ятці археології національного значення «Городище літописного міста Вишгород» (100007-Н, Постанова Кабінету Міністрів України від 03.09.2009 р. №928). У 2010 р. територія Історичного ландшафту давньоруського Вишгорода (охор. № 5899-Ко, Наказ Міністерства культури України від 21.12.2010 р. за №1266/0/16-10) була внесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Ніжиловичі — село Макарівської селищної громади Бучанського району Київської області. Через село проходить лінія Змієвих валів XI–XII ст. (Кучера 1987, с. 26). Під назвою Межелковичі село вперше згадується у 1415 р. як володіння київського митрополита. За результатами археологічного моніторингу планується створити облікову документацію на щойновиявлене багатозарове поселення «Ніжиловичі».

На мисовому підвищенні над заплавою р. Гульва на розі вул. Підсухи (майданчик біля магазину) було пробито два розвідувальні шурфи. Виявлено культурний шар багатозарового поселення з матеріалами доби пізньої бронзи — раннього залізного віку, давньоруської епохи (XII — XIII ст.) та Козаччини (XVII — XVIII ст.). Під час проведення обстеження на території населеного пункту пошкоджені пам'яток археології зафіксовано не було.

Загалом за час проведення моніторингу зафіксовано пошкодження 17 об'єктів археології (9 об'єктів без статусу пам'ятки та вісім об'єктів, що знаходяться на державному обліку). Серед них 5 пам'яток на території Київської області: давньоруське городище в с. Віта-Поштова, давньоруське городище в с.м.т. Макарів, культурний шар літописного міста Білгород та поселення давньоруського часу в ур. Дот в с. Білогородка, культурний шар літописного міста Вишгород, три пам'ятки на території м. Києва (Видубицький монастир, Кирилівський монастир, городище та могильник на горі Юрковиця) та дев'ять об'єктів археології не взятих на державний облік (комплекс пам'яток «Бортничі», поселення «Пуща-Водиця», поселення «Плоське», трипільська

За результатами опрацювання повідомляємо, що Командування Сил територіальної оборони Збройних Сил України підтримує дану ініціативу та всебічно сприятиме проведенню моніторингу масштабів руйнувань спричинених агресією російської федерації.

Державна служба України з надзвичайних ситуацій розглянула лист Українського державного інституту культурної спадщини щодо визначення відповідальних осіб від ДСНС для співпраці при проведенні моніторингу стану збереження та фіксації збитків пам'яток археологічної спадщини Київської, Житомирської, Сумської та Чернігівської областей та надає кандидатури відповідальних осіб щодо встановлення масштабів руйнувань внаслідок російської агресії в частині повноважень ДСНС.

Управління, як орган державної влади, який реалізує державну політику у сфері охорони культурної спадщини на території Київської області, сприятиме проведенню моніторингу стану збереження і фіксації збитків пам'яток археологічної спадщини Київщини фахівцями Українського державного інституту культурної спадщини.

Рис. 8. Витяги з документів про підтримку діяльності моніторингової групи з боку державних структур.

Fig. 8. Excerpts from documents on support of monitoring group activities by state structures.

пам'ятка в ур. Бабин Яр, історичний населений пункт «Берковець»). Загальна площа виявлених пошкоджень — 1 260,7 м².

Головним підсумком слід вважати досвід організації взаємодії з структурами ЗСУ та місцевою владою (рис. 8), що дуже важливо в умовах особливої вразливості археологічного надбання у пов'язаних з війною ситуаціях, а також опрацювання науково-методичної бази досліджень. Також, слід зазначити, що під час проведення моніторингу вдалося виявити нові об'єкти археології, що підкреслює необхідність візуального та інструментального обстеження об'єктів «в полі».

Що з цим робити? На сьогодні Українською державою вже здійснюється певна законо-

давча робота з визначення розмірів компенсації за пошкодження чи знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок військової агресії російської федерації. Завдяки пілотному проекту “Ukrainian archaeological heritage, threatened by war: saving and protection» / Українська археологічна спадщина, постраждала під час війни: порятунок та захист” нам вдалося обстежити сучасний стан 118 об'єктів археології у Києві та Київській області, серед яких тільки 65 знаходяться під державною охороною. На значну більшість пам'яток відсутня сучасна облікова документація з чіткими координатами їх меж. Існуюча облікова документація не завжди співпадає з державними реєстром та переліком археологічних пам'яток.

Основним сучасним інструментом археологічного дослідження у мирний час є комплексне поєднання технологій Дистанційного Зондування Землі (далі — ДЗЗ), супутникових навігаційних систем і ГІС-технологій з традиційною польовою методикою археологічних досліджень. Як показала практика сьогодення — лише безпосередні археологічні розвідки дозволяють досягти необхідного результату, використання ж супутникових або БПЛА-знімків заборонене через військові обмеження. Головною причиною непотрапляння на археологічні об'єкти у Київській області стала закритість окремих територій внаслідок різних військових причин.

Проведення археологічного моніторингу з метою підрахування збитків (обстеження пам'яток археології, складання акту про збитки слідчим-експертом, проведення фіксаційних археологічних робіт) можливе виключно за умови тісного співробітництва археологів і пам'яткоохоронців з державними структурами та наявності чіткої методики підрахунку збитків. Наразі для успішних досліджень вкрай потрібна підтримка державного координатора та залучення науково-практичного потенціалу спеціалістів, які сьогодні знаходяться в лавах Збройних Сил України.

Наявність такого спеціаліста забезпечить швидке налагодження контактів з місцевими цивільно-військовими адміністраціями та військовими частинами, у зоні відповідальності яких розташовані пам'ятки археології. Крім того досвід військового фахівця забезпечить первинну оцінку небезпечності вибраної для обстеження території та максимально убезпечити процес

виконання робіт. Військовому простіше отримати доступ для проведення необхідних обстежень, для фіксації сучасного стану пам'ятки археології.

Світові стандарти по охороні археологічної спадщини. Відповідно до Статті 7(2) Гаазької конвенції 1954 р. держави-учасниці конфлікту мають запланувати чи організувати роботу служб чи спеціалізованого персоналу у складі своїх збройних сил, завданням яких буде забезпечення поваги до культурних цінностей у разі збройного конфлікту та співробітництво з цивільною владою, відповідальними за збереження цих цінностей у разі збройного конфлікту. Немає необхідності в постійному спеціалізованому військовому персоналі, який відповідає за забезпечення поваги до культурних цінностей у разі озброєного конфлікту. Держава може призначити на цю посаду резервістів або осіб, які надійшли на службу на початку конфлікту, особливо якщо у цивільному житті вони є археологами чи іншими фахівцями з охорони культурної спадщини (наразі велике число таких фахівців-археологів та пам'яткоохоронців служать в лавах ЗСУ, Тероборони тощо). Згадані спеціалісти можуть входити до складу воєнізованого підрозділу охорони правопорядку (місцева Тероборона), такого як Корпус карабінерів в Італії, Жандармерія у Франції або Громадянська гвардія в Іспанії. У складі британської армії було створено аналогічний підрозділ під командуванням підполковника Леонарда Вуллі, радника з питань археології при начальнику відділу зв'язків із цивільною адміністрацією та населенням у військовому міністерстві, який як цивільний археолог очолював розкопки в Урі (Ірак) у 20-ті рр. Х ст.

Військові археологи США у співпраці з регіональними експертами різних предметних галузях та аналітиками системи географічної інформації (СГІ) склали спеціальні археологічні карти Афганістану та Іраку для використання збройними силами. Різні національні контингенти, які були розгорнуті в Іраку з 2003 р. — для проведення операції зі стабілізації відповідно до резолюцією 1483 (2003) Ради Безпеки, а не як окупаційні сил, — вживали ефективних заходів з метою запобігання та припинення нелегальних розкопок в археологічних місцях. Так, іспанські війська поставили навколо всієї території об'єкта Тель-Нуффар дротяні загородження завдовжки сім кілометрів та регулярно здійснювали вертолітні обльоти району. Аналогічні заходи пізніше вжили і польські війська, які так само обгородили та патрулювали археологічні локації під їх контролем.

У 2015 р. під впливом кампанії ЮНЕСКО Unite4Heritage щодо захисту культурної спадщини у кризових регіонах було сформовано оперативну групу Unite4Heritage у складі військ карабінерів Італії, чий підрозділ із захисту культурної спадщини має досвід розгортання сил у зонах конфлікту з метою захисту культурних цінностей від мародерства та вандалізму та повернення вкрадених предметів.

Ведення ідеологічної війни проти України є складовою агресивної політики Російської Федерації. Головною метою агресор вважає позбавлення України права на існування через знищення її власної історії. Ця політика розпочалася ще за часів колоніальних пограбувань завойованих територій. Російські музеї, такі як Ермітаж та

Державний історичний музей, були і є колоніальними музеями, що протягом багатьох років накопичували найкращі зразки та національні реліквії України. Сьогодні вони, як і Інститут археології РАН, є складовими інституціями російської пропаганди і приймають активну ідеологічну участь у підкоренні та розграбуванні українських територій.

Тому сьогодні роль українських археологічних пам'яток та археологічних музейних колекцій, набула особливої ваги (Шидловський, Корнієнко, Івакін 2022, с. 4-5). Археологічна спадщина України має виняткове значення для світової історії. Географічне розташування на кордоні «Великого степу», Античної цивілізації та варварського світу здавна обумовило історичну унікальність території України, де тисячоліттями відбувався безкінечний рух різних народів і культур, який призводив до взаємного проникнення, впливів та синтезу нових племен і народів. Можна впевнено стверджувати — кожна країна сучасної Європи в певний період своєї історії відчула зв'язок з Україною.

Для приведення у порядок системи охорони археологічних пам'яток — необхідна довготривала державна програма по складанню археологічного кадастру України. Тому однією з актуальних тем сьогодні є питання обліку археологічної спадщини — проблеми, що виникають у процесі реєстрації та постановки на державний облік археологічних пам'яток. Кризовий стан у системі обліку археологічної спадщини та нагальна необхідність фіксації збитків у сфері археології в час війни дозволяє по-новому перезапустити систему обліку

та державної реєстрації пам'яток на сучасному рівні та з використанням зарубіжного досвіду.

Література

- Амбургер, Н.П., Білановська, Т.Д. 1956. Пізньотрипільське поселення біля с. Бортничі. Археологічні пам'ятки УРСР, Т. 6.
- Буйських, А., Зоценко, І., Шидловський, П. 2022. Попередні результати моніторингу археологічних пам'яток у Києві та Київській області. В: Шидловський, П.С., Корнієнко, М.В., Івакін, В.Г. (ред.). Науково-практичний семінар «Охорона та збереження археологічної спадщини України» (23 листопада 2022 р.): Тези доповідей. К.: КЗ «Центр консервації предметів археології», с. 12, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7424472>.
- Буйських, А., Івакін, В. 2022. Спільний українсько-німецький проєкт “Ukrainian Archaeological Heritage, threatened by War: saving and protection” В: Шидловський, П.С., Корнієнко, М.В., Івакін, В.Г. (ред.). Науково-практичний семінар «Охорона та збереження археологічної спадщини України» (23 листопада 2022 р.): Тези доповідей. К.: КЗ «Центр консервації предметів археології», с. 15, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7424472>.
- Івакін, В.Г., Баранов, В.І., Зоценко, І.В., Гнера, В.А. 2018. Звіт про археологічні науково-рятивні дослідження Архітектурно-археологічної експедиції ІА НАНУ на території Національного заповідника «Софія Київська» за адресою вул. Володимирська, 24 у та вул. Олени Теліги, 12 Шевченківському районі м. Києва у 2017–2018 рр. Науковий архів ІА НАН України, Ф. 64.
- Козюба, В.К. 2014. Розвідки на території Києва. Археологічні дослідження в Україні, с. 72–74.
- Коршак, К.З 1930. Праці семінару при Археологічному відділі Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка у Києві. Хроніка археології та мистецтва, 1930, Ч. 1, с. 57–66.
- Кудрицький, А.В. (ред.). 1981. Київ. Енциклопедичний довідник, К.
- Кудрицький, А.В. (ред.). 1995. Вулиці Києва. Довідник, К.
- Кучера, М.П. 1987. Змиєвы валы Среднего Поднепровья. К.
- Теліженко, С. 2020. Археологічні пам'ятки і війна. К.: Спілка археологів України, 2020, <https://www.academia.edu/77162779>.
- Шидловський, П., Івакін, В., Іванова, О. 2022. Передумови створення та вектори діяльності міжгалузевої Групи моніторингу археологічних ландшафтів. В: Шидловський, П.С., Корнієнко, М.В., Івакін, В.Г. (ред.). Науково-практичний семінар «Охорона та збереження археологічної спадщини України» (23 листопада 2022 р.): Тези доповідей. К.: КЗ «Центр консервації предметів археології», с. 10, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7424472>.
- Шидловський П.С., Корнієнко М.В., Івакін В.Г. (ред.). 2022. Науково-практичний семінар «Охорона та збереження археологічної спадщини України» (23 листопада 2022 р.): Тези доповідей. К.: КЗ «Центр консервації предметів археології», с. 4–5, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7424472>.

Hardy, S. A. 2022. Looting of Antiquities from Ukraine by soldiers, collaborators and ordinary criminals, trafficking to and through Russia and dealing and collecting in Western Europe, since 2014. В: Шидловський П.С., Корнієнко М.В., Івакін В.Г. (ред.). Науково-практичний семінар «Охорона та збереження археологічної спадщини України» (23 листопада 2022 р.): Тези доповідей. К.: КЗ «Центр консервації предметів археології», с. 15, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7424472>.

Ivakin, V., Shydlovskiy, P. 2022. Ukrainian archaeological heritage under threat of Russian aggression: problems and prospects. In: The Protection of Heritage in Time of Conflict. RESQUE Annual General Meeting Conference (17 September 2022), 12-15, <https://rescue-archaeology.org.uk/2022/08/rescue-agm-2022/>.

Shydlovskiy, P., Telizhenko, S. Ivakin, V. 2022. Archaeological Heritage as a Target During War. The European Archaeologist, Issue 74 — Autumn 2022, European Association of Archaeologists, 36-43, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7492858>.

References

Amburher, N.P., Bilanovska, T.D. 1956. Piznotrypilske poselennia bilia s. Bortnychi. Arkheolohichni pamiatky URSR, T. 6, Kyiv.

Buiskykh, A., Zotsenko, I., Shydlovskiy, P. 2022. Poperedni rezultaty monitorynhu arkheolohichnykh pam'iatok u Kyievi ta Kyivskii oblasti. In: Shydlovskiy, P., Kornienko, M., Ivakin, V. (eds.). *Scientific and Practical Seminar 'Protection and Preservation of Archaeological Heritage of Ukraine'* (23 November 2022): Abstracts. Kyiv: KZ 'Center for Conservation of Archaeological Objects', 12. [In Ukrainian].

Buijskykh, A., Ivakin, V. 2022. Spilnyi ukraïno-nimetskyi proïekt "Ukrainian Archaeological Heritage, threatened by War: saving and protection". In: Shydlovskiy, P., Kornienko, M., Ivakin, V. (eds.). *Scientific and Practical Seminar 'Protection and Preservation of Archaeological Heritage of Ukraine'* (23 November 2022): Abstracts. Kyiv: KZ 'Center for Conservation of Archaeological Objects', 15. [In Ukrainian].

Ivakin, V.H., Baranov, V.I., Zotsenko, I.V., Hnera, V.A. 2018. Zvit pro arkheolohichni naukovo-riativni doslidzhennia Arkhitekturno-arkheolohichnoi ekspedytzii IA NAN Ukrainy na terytorii Natsionalnoho zapovidnyka «Sofia Kyivska» za adresoïu vul. Volodymyrska, 24 u ta vul. Oleny Telihy, 12 Shevchenkivskomu raioni m. Kyieva u 2017–2018 rr. Scientific Archive of Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine, F. 64. [In Ukrainian].

Koziuba, V.K. 2014. Rozvidky na terytorii Kyieva. Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini, 2014, s. 72-74. [in Ukrainian].

Korshak, K.Z. 1930. Pratsi seminaru pry Arkheolohichnomu viddili Vseukraïnskoho Istorychnoho muzeïu im. Shevchenka u Kyievi. Khronika arkheolohii ta mystetstva, 1930, Ch. 1, s. 57-66. [in Ukrainian].

Kudrytskyi, A.V. (ed.). 1981. Kyiv. Entsyklopedychnyi dovidnyk, Kyiv. [in Ukrainian].

Kudrytskyi, A.V. (ed.). 1995. Vulytsi Kyieva. Dovidnyk, Kyiv. [in Ukrainian].

Kuchera, M.P. 1987. Zmievyy valy Srednego Podneprovya. Kyiv. [in Russian].

Telizhenko Serhij. (2020). *Arkheolohichni pam'iatky i vijna*. Kyiv: Union of Archaeologists of

- Ukraine, <https://www.academia.edu/77162779>. [in Ukrainian].
- Shydlovskiy, P., Ivakin, V., Ivanova, O. (2022). Per-edumovy stvorennia ta vektory diialnosti mizhha-luzevoi Hrupy monitorynhu arkheolohichnykh landshaftiv. In: Shydlovskiy, P., Kornienko, M., Ivakin, V. (eds.). *Scientific and Practical Seminar 'Protection and Preservation of Archaeological Heritage of Ukraine'* (23 November 2022): Abstracts. Kyiv: KZ 'Center for Conservation of Archaeological Objects', 10. [in Ukrainian].
- Shydlovskiy, P., Kornienko, M., Ivakin, V. (eds.). (2022). *Scientific and Practical Seminar 'Protection and Preservation of Archaeological Heritage of Ukraine'* (23 November 2022): Abstracts. Kyiv: KZ 'Center for Conservation of Archaeological Objects', <https://doi.org/10.5281/zenodo.7424472>. [in Ukrainian].
- Hardy, S.A. 2022. Looting of Antiquities from Ukraine by soldiers, collaborators and ordinary criminals, trafficking to and through russia and dealing and collecting in Western Europe, since 2014. In: Shydlovskiy, P., Kornienko, M., Ivakin, V. (eds.). *Scientific and Practical Seminar 'Protection and Preservation of Archaeological Heritage of Ukraine'* (23 November 2022): Abstracts. Kyiv: KZ 'Center for Conservation of Archaeological Objects', 15.
- Ivakin, V., Shydlovskiy, P. (2022). Ukrainian archaeological heritage under threat of Russian aggression: problems and prospects. In: *The Protection of Heritage in Time of Conflict*. RESQUE Annual General Meeting Conference (17 September 2022), 12-15, <https://rescue-archaeology.org.uk/2022/08/rescue-agm-2022/>.
- Shydlovskiy, P., Telizhenko, S. Ivakin, V. (2022). Archaeological Heritage as a Target during War. *The European Archaeologist*, Issue 74 — Autumn 2022, European Association of Archaeologists, 36-43, <https://doi.org/10.5281/zenodo.7492858>.
- Shydlovskiy, P.S., Telizhenko, S.A., Ivakin, V.H. 2023. Archaeological Monitoring in War-Torn Ukraine, The Historic Environment: Policy & Practice, <https://doi.org/10.1080/17567505.2023.2209835>.

Archaeological sites during the war: field experience and legal aspect (on the example of the Archaeological Monitoring Expedition works in Kyiv and Kyiv region in 2022)

Bujskikh Alla

Corresponding member of the National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine 12 Volodymyr Ivasyuk Ave., Kyiv, 04210, Ukraine, e-mail: abujskikh@ukr.net, ORCID: 000-0001-7233-1288.

Ivakin Vsevolod

PhD, Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 12 Volodymyr Ivasyuk Ave., Kyiv, 04210, Ukraine, e-mail: wkniaz16@ukr.net, ORCID: 0000-0002-0074-1963.

Shydlovskiy Pavlo

PhD, associate professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv – Department of Archaeology, 60 Volodymyrska St, Kyiv, 01033, Ukraine. e-mail: prehist@knu.ua, ORCID: 0000-0001-6771-812X.

Zotsenko Ivan

Junior Research Fellow, Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 12 Volodymyr Ivasyuk Ave., Kyiv, 04210, Ukraine, e-mail: zotsenkoi@gmail.com, ORCID: 0000-0001-8517-7101.

The issue of recording the damage caused to cultural heritage as a result of unprovoked aggression of the Russian Federation is extremely relevant. The process of monitoring the destruction of objects takes place both at the state level and thanks to the activities of civil initiatives. However, at the present stage, the analysis of losses focuses mainly on objects of architecture, monumental art and religious buildings. On the other hand, recording the destruction of archaeological sites, due to certain features, faces significant difficulties. This situation is related to the unrevealed state of the archaeological objects themselves, the detection of which is possible due to significant landscape transformations. Among the main factors that make it difficult to record the loss of archaeological heritage, the following should be mentioned: problems related to the accounting of archeology objects, issues of limited remote and direct access to sites in the de-oc-

cupied and front-line territories, immediate risks to life and health when conducting field research.

In order to solve problems in the field of documenting damage to the archaeological heritage, representatives of a number of domestic scientific, educational and museum institutions created an interdisciplinary Archaeological Landscapes Monitoring Group, whose task is to record losses at archaeological sites. Currently, the work of the group is carried out in the territories of Kyiv and Chernihiv regions within the framework of the German Archaeological Institute (DAI) project 'Ukrainian Archaeological Heritage, threatened by war: saving and protection'. One of the conclusions obtained during the work of the Group was the understanding of the need for direct field studies of destroyed areas of landscapes, given the limited use of remote methods of studying and the need for production site-protection documentation, which provides for the cultural and chronological attribution of objects.

The article provides a brief summary of the Group's work in Kyiv region and analyzes the compliance of monitoring activities with international standards. One of the conclusions of the proposed study is the statement about the need for a long-term state program for compiling the archaeological cadastre of Ukraine. The crisis in the archaeological heritage accounting system and the existing need to record losses in the field of archaeology during the war allows to restart the system of sites registering at a modern level and with the use of international experience.

Key words: cultural heritage, archaeological monitoring, recording of damages, war, archaeological landscape, accounting of sites.